

UTICAJ KONTINUIRANOG DEFICITA NA EKONOMSKI RAST BOSNE I HERCEGOVINE

CONTINUOUS DEFICIT INFLUENCE ON THE ECONOMIC GROWTH IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Dr Hamid Alibašić*

Univerzitet u Istočnom Sarajevu, Ekonomski fakultet u Brčkom

Dr Hasan Mahmutović**

Univerzitet u Zenici, Ekonomski fakultet

APSTRAKT

U ovom članku analizira se vanjskotrgovinska razmjena i globalizacija, makroekonomski pokazatelji privrednog razvoja Bosne i Hercegovine, kao i temeljno pitanje, odnosno problem koji se odnosi na kontinuirano ostvarivanje visokog deficita u našoj zemlji. Istražuju se uzroci takvog stanja i pokušavaju pronaći adekvatna rješenja. U okviru toga analizira se neto izvoz i pokrivenost uvoza, izvoz zemalja iz regiona i razvijenih zemalja u međunarodnoj trgovini, konkurentnost zemalja u spoljnotrgovinskoj razmjeni, faktori konkurentnosti bosanskohercegovačke ekonomije, konkurentnost država regiona i selektiranih država, prethodne aktivnosti Bosne i Hercegovine u rješavanju problema deficita, hitne i srednjoročne mjere i aktivnosti, kao i mogući efekti predloženih rješenja u vezi sprečavanja visokog kontinuiranog deficita u Bosni i Hercegovini i podsticanja ekonomskog rasta.

Ključne riječi: vanjskotrgovinska razmjena, uvoz, izvoz, kontinuirani deficit, privredni razvoj, globalizacija

ABSTRACT

This article analyzes the foreign trade and globalization, the macroeconomic indicators of economic development of Bosnia and Herzegovina, as well as the fundamental question regarding the problem of continuous high deficits in our country. It examines the causes of this situation and tries to find adequate solutions. Within this framework, the focus of the analysis is the net export, coverage of import, exports from the region and developed countries in international trade, competitiveness of countries in the foreign exchange, factors of competitiveness of Bosnia and Herzegovina economy, the competitiveness of countries in the region and selected countries, previous activities of the Government of Bosnia and Herzegovina in solving the problem of deficit, emergency and medium-term measures and activities, as well as the possible effects of the proposed solutions concerning the prevention of high deficits in Bosnia and Herzegovina and achieving economic growth.

Key words: foreign trade exchange, import, export, continuous deficit, economic growth, globalization

UVOD

Predmet pažnje autora, u ovoj analizi je položaj i uključenost Bosne i Hercegovine u međunarodnu trgovinu i njena vanjskotrgovinska razmjena sa kontinuiranim ostvarenjem negativnog salda, odnosno kumuliranoj vrijednosti ostvarenog deficita u iznosu višem od stotinu milijardi KM u zadnjih petnaest godina. Činjenica je da proces globalizacije i integracija povoljno utiče na razvoj međunarodne trgovine koja je u stalnoj ekspanziji, čiji su nosioci multinacionalne korporacije. Njihov broj se utrostručio u periodu 1969-2014. godine, sa 7000 na 24000, u četrnaest najbogatijih država svijeta. Obim svjetske robne trgovine, koji se prezentira kao prosječna mjera izvoza i uvoza ostvarila je rast od 2,1% u 2013. godini, u okviru čega je stopa rasta izvoza iznosila 2,4% i 1,8% uvoza. Učešće država po razvijenosti u svjetskoj trgovini u 2013-oj godini ostvareno je sa učešćem razvijenih ekonomija od 55% , država u razvoju od 40% i država u tranziciji od svega 5%. Učešće razvijenih ekonomija u svjetskom izvozu u 2013-oj godini iznosilo je 52% , dok je izvoz ekonomija u razvoju iznosio 44%, prema podacima Svjetske trgovinske organizacije (WTO).

---

* *hamid.alibasic.efb@gmail.com*

** *hasanmahmutovic@hotmail.com*

Bosna i Hercegovina kao mala otvorena ekonomija i u procesu tranzicije društveno-ekonomskog sistema, veoma teško se snalazi u međunarodnim trgovinskim tokovima. To za posljedicu ima niz negativnih pokazatelja, koji se iskazuju u obimu međunarodne trgovine, mjereno uvozom, izvozom, stopom pokrivenosti uvoza izvozom, niskim učešćem u kreiranju GDP-a. Struktura uvoza i izvoza je veoma nepovoljna, jer Bosna i Hercegovina mada ima niz komparativnih prednosti u pojedinim proizvodnjama u odnosu na konkurenciju, još uvijek ih nije pretočila u konkurentske prednosti. Osnovna pitanja koja se postavljaju, zašto je kumulativni deficit u posljednjih 15 godina narastao preko 100 milijardi KM, ili na godišnjoj razini nešto ispod 7 milijardi? Zašto uvoz u BiH, od strane državnih organa i institucija, nije kontroliran, zašto je tržište preplavljeno robama sumnjivog kvaliteta, i veoma niskim cijenama, dokle se došlo sa izgradnjom infrastrukture kvaliteta u Bosni i Hercegovini? *Zašto proizvođači iz Bosne i Hercegovine nisu zaštićeni na domaćem tržištu od nelojalne uvozne konkurencije, i zbog čega naša proizvodna preduzeća sve teže ili nikako nisu u mogućnosti izaći na vanjsko tržište, gdje je uzrok takvih odnosa?* Kao posljedica svega toga jeste to što Bosna i Hercegovina ima visoku stopu nezaposlenosti, usporen ekonomski rast, nisko učešće izvoznih transakcija u kreiranju GDP-a i kontinuiran rast deficita. Mjere i aktivnosti koje bi promijenile sadašnje stanje u spoljnoj trgovini BiH, mogu se sagledati i implementirati u kratkom i srednjem roku.

VANJSKOTRGOVINSKA RAZMJENA I GLOBALIZACIJA

Međunarodna trgovina je u stalnoj ekspanziji, a njeni nosioci su multinacionalne korporacije gdje se njihov broj od 1969. godine u 14 najbogatijih država na svijetu povećao za više od tri puta, sa 7.000 na 24.000. Ove korporacije kontroliraju trećinu imovine cijelog privatnog sektora, te postižu prodaju u vrijednosti od 6 milijardi US \$. Međunarodna trgovina danas čini 29% svjetskog BDP-a, što je povećanje od 10%. Poslije II svjetskog rata dolazi do ubrzanog i do tada najvećeg rasta međunarodne trgovine. Izraz međunarodna trgovina sinonim je i za izraze svjetska ili vanjska trgovina. Od 1948. godine svjetska trgovina imala je konstantno brži rast od svjetske proizvodnje. Trgovina robom imala je prosječan rast od 6% godišnje, dok je svjetska proizvodnja trgovinske robe imala rast od 3,9% godišnje. U 1998-oj godini vrijednost svjetskog trgovinskog izvoza iznosio je 5.235 milijardi SAD dolara po tekućim cijenama. Obim svjetske trgovine u 1998-oj godini, po stalnim cijenama iz 1990. godine, bio je 18,7 puta veći u odnosu na 1948-u godinu. Izvoz industrijskih roba u 1998-oj godini, po stalnim cijenama iz 1990. godine, bio je 43 puta veći nego 50 godina ranije. Komparacijom istog perioda, svjetska produktivnost rasla je osam puta, dok je svjetska industrijska proizvodnja rasla deset puta. U periodu između 1980-e godine i 2002-e godine, svjetska trgovina ostvarila je tri puta veći rast, za razliku od svjetske proizvodnje roba koja je udvostručila rast. Obim svjetske robne trgovine se prezentira kao prosječna mjera izvoza i uvoza i ostvarila je *rast od 2,1% u 2013-oj godini*, ali sa različitom stopom rasta, *izvoza od 2,4% i 1,8% uvoza*. Učešće država po razvijenosti u svjetskoj trgovini u 2013-oj godini ostvareno je sa učešćem *razvijenih ekonomija od 55%*, *država u razvoju od 40%* i *država u tranziciji od svega 5%*. Učešće *razvijenih ekonomija u svjetskom izvozu u 2013-oj godini iznosilo je 52%*, dok je *izvoz ekonomija u razvoju iznosio 44%*, prema podacima Svjetske trgovinske organizacije-WTO.

Prema predviđanju Direkcije za ekonomsko planiranje, Bosna i Hercegovina bi do kraja 2015. godine mogla ostvariti ekonomski rast od 2,7%, a u 2016-oj godini taj rast bi mogao iznositi 3,4%. Direkcija temelji predviđanje na osnovu očekivanog ekonomskog rasta nekih od važnijih ekonomskih partnera iz bližeg okruženja Bosne i Hercegovine, kao i zbog rasta u eurozoni. Prognozirani rast ekonomije u našoj zemlji temelji se na rastu izvoza, te postepenim jačanjem privatne potrošnje i investicija, dok bi jačanje domaće tražnje trebalo dovesti do povećanja rasta uvoza, te skromnog realnog povećanja spoljnotrgovinskog deficita od dva odsto u 2015-oj godini. S obzirom da glavne pretpostavke projekcija ekonomskog rasta dolaze iz vanjskog sektora, tu se upravo nalaze i glavni rizici njihovog ostvarenja. Naime, slabiji ekonomski rast u okruženju ili eventualne recesije u budućnosti mogli bi ponovo značajno ugroziti ekonomski rast u Bosni i Hercegovini, upozorava Direkcija za ekonomsko planiranje.

ANALIZA MAKROEKONOMSKIH POKAZATELJA

Osnovni indikatori o stanju ekonomije u Bosni i Hercegovini mogu se sagledati u narednom pregledu.

Tabela 1. Makroekonomski indikatori 2008-2014. godine

Indikatori	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Nom. BDP (mil. KM)	24.984	24.307	24.879	25.772	25.734	26.282	26.934
Stopa. rast. real. BDP (%)	5,6	-2,7	0,8	1,0	-1,2	2,5	0,9
Pros. god. stopa rasta cij. (%)	7,4	-0,4	2,1	3,7	2,1	-0,1	-0,9
Vanjski dug držav (mil. KM)	4.240	5.234	6.289	6.661	7.155	7.409	8.182
Vanj.dug u % od BDP	17,0	21,5	25,3	25,8	27,8	28,2	30,4
Saldo rob. raz. (mil.KM)	-10.665	-7.782	-7.629	-8.436	-8.445	-7.802	-
Saldo rob. raz. u % od BDP	-42,7	-32,0	-30,7	-32,4	-32,8	-29,7	-

Izvor: Bilteni CB BiH, za navedene godine

Iz datog pregleda se vidi da makroekonomski indikatori bosanskohercegovačke ekonomije bilježe padajući trend, dok ekonomski rast mjereno stopom realnog BDP-a u periodu globalne ekonomske krize samo u 2008-oj godini je iznosio 5,6%, dok u ostalom periodu bilježi kontinuiran pad. Isto tako i deficit vanjskotrgovinske razmjene bilježi kontinuiran rast, kao i iznos vanjskog duga. Zaduživanje naše zemlje ukazuje da se ona usmjerava na potrošnju, a ne na investicije i razvoj proizvodnih kapaciteta. Broj zaposlenih po djelatnostima i ostvarenim plaćama u maju 2015-e godine daje se u narednom pregledu.

Tabela 2. Broj zaposlenih radnika i prosječnih neto i bruto plaća u BiH, maj 2015. godine

Djelatnost	Broj zaposlenih	Neto plaće	Bruto plaće
Poljoprivreda i šumarstvo	15.240	730	1.140
Rudarstvo i vađenje	18.975	983	1.515
Prerađivačka industrija	127.184	584	878
Struja, plin	16.641	1.327	2.101
Komunalne službe	12.544	765	1.178
Građevinarstvo	32.434	525	798
Trgovina	125.354	583	890
Ugostiteljstvo	28.048	520	797
Prijevoz, skladištenje	39.090	779	1.199
Informacije i komunikacije	19.536	1.231	1.937
Finansijsko posredovanje	16.713	1.401	2.217
Poslovanje nekretninama	2.233	751	1.151
Javna uprava i odbrana	76.205	1.175	1.853
Obrazovanje	63.987	875	1.342
Zdravstvo i socijalna zaštita	49.221	1.037	1.627
Stručne i naučne djelatnosti	18.524	888	1.388
Administrativne usluge	9.574	541	828
Umjetnost, rekreacija	8.760	605	931
Ostale uslužne djelatnosti	7.837	977	1.522
Ukupno	704.824	833	1.294

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Na osnovu prikazanih indikatora može se vidjeti da od ukupnog broja zaposlenih, svega 18,04% se odnosi na prerađivačku industriju. Ista je situacija i sa neto plaćama u prerađivačkoj industriji, koje su za 30% niže u odnosu na prosječnu neto plaću u Bosni i Hercegovini. Naime, ovi podaci ukazuju da prerađivačka industrija, koja ima niz komparativnih prednosti, koje nisu pretočene u konkurentsku prednost, nije nosilac ekonomskog rasta u BiH. Pored ostalog, može se izvesti zaključak da se izvoz prerađivačke industrije temelji na niskoj dodajnoj vrijednosti finalnih proizvoda.

UZROCI KONTINUIRANOG DEFICITA

Temeljno pitanje, odnosno problem koji se analizira odnosi se na kontinuirano ostvarivanje visokog deficita u Bosni i Hercegovini. Potrebno je istražiti uzroke takvog stanja i pokušati ponuditi adekvatna rješenja da se ono promijeni.

Analiza vanjskotrgovinske razmjene

U okviru centralnog pitanja u svezi istraživanja uzroka o deficitu u vanjskotrgovinskoj razmjeni Bosne i Hercegovine, u početnom koraku sagledaće se obujam ukupne trgovinske razmjene, te ostvarena vrijednost izvoza i uvoza. U tom kontekstu daje se pregled obujma vanjskotrgovinske razmjene, izvoza i uvoza naše zemlje u periodu 2009-2015. godine.

Tabela 3. Vanjskotrgovinska razmjena BiH 2009-2015. godine (u milionima KM)

Godina	Ukupna razmjena	Izvoz	Uvoz
2009	17.666	5.634	12.032
2010	20.623	7.293	13.329
2011	23.556	8.430	15.125
2012	23.122	8.148	14.938
2013	23.450	8.596	14.854
2014	24.728	8.939	15.789
2015 (I-III)	5.641	2.187	3.454

Izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH, za date godine

Iz datog pregleda se vidi da vanjskotrgovinska razmjena Bosne i Hercegovine bilježi kontinuiran rast, tako da je 2014. godine ona iznosila 24,7 milijardi KM. Prosječna godišnja stopa rasta vanjskotrgovinske razmjene u posmatranom periodu iznosi 7%, što se ocjenjuje veoma povoljno, pa čak i u komparaciji sa svjetskom trgovinom. Imajući u vidu da se vanjskotrgovinska razmjena sastoji od dva elementa, izvoza i uvoza, onda se s pravom može reći da prosječna stopa rasta od 7% zamagljuje neto izvoz, kao razliku između izvoza i uvoza. Naime, prosječna stopa rasta izvoza u posmatranom periodu iznosi 10%, što je za tri indeksna poena izvoz veći u odnosu na ukupnu vanjskotrgovinsku razmjenu. Međutim, stopa rasta uvoza u istom periodu iznosi 6% i niža je za 4 indeksna poena u odnosu na stopu izvoza koja iznosi 10%. Može se zaključiti, na temelju ove tri stope rasta, da BiH ima veoma aktivnu spoljnotrgovinsku razmjenu, pa čak i veću od svjetskog prosjeka.

Analiza neto izvoza i pokrivenosti uvoza

Neto izvoz treba razumijevati kao razliku između izvoza i uvoza jedne države. Ta razlika može biti pozitivna i pokazuje da je država ostvarila suficit, i negativna koja pokazuje da je država ostvarila deficit u spoljnotrgovinskoj razmjeni. Saldo neto izvoza uobičajeno se mjeri na razini jedne godine. Izračun pokazatelja pokrivenosti uvoza, kao odnos vrijednosti transakcija, jasnije oslikava vanjskotrgovinsku razmjenu jedne zemlje. Svaka razvijena zemlja nastoji da ostvari suficit u spoljnotrgovinskoj razmjeni. Ostvarena razlika između izvoza i uvoza spoljnotrgovinske razmjene Bosna i Hercegovina kao i pokrivenost uvoza u periodu 2009-2015. godine može se sagledati u narednom tabelarnom pregledu.

Tabela 4. Ostvareni deficit BiH – razlika između izvoza i uvoza (mil. KM)

Godina	Deficit	Pokrivenost uvoza izvozom (%)
2009	6.397	46,8
2010	6.035	54,7
2011	6.695	55,7
2012	6.753	54,8
2013	6.257	57,9
2014	6.849	56,6
2015 (I-III)	1.267	63,3

Izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH, za navedene godine

Kao što se može vidjeti u tabeli 4, neto izvoz kao razlika između izvoza i uvoza u posmatranom periodu je negativan, odnosno Bosna i Hercegovina ima deficit u vanjskotrgovinskoj razmjeni. Prosječna stopa rasta deficita u posmatranom periodu iznosi 1,6% i znatno je niža od prethodno navedenih stopa rasta, ukupne vanjskotrgovinske razmjene, izvoza i uvoza. Imajući na umu da je BiH u zadnjih 15 godina imala deficit u ukupnom iznosu preko 100 milijardi KM, što u prosjeku iznosi sedam milijardi KM, to treba da zabrine donosiocice ekonomske politike u Bosni i Hercegovini. Sama činjenica, da je BiH mala otvorena ekonomija i koja svoj društveno-ekonomski sistem transformira u tržišnu ekonomiju i demokratsko društvo, neophodno je ovo stanje sanirati. Prije svega, u kratkom roku, da se izvoz i uvoz dovedu u stanje ravnoteže, kako bi pokrivenost izvoza uvozom bila izjednačena, a u dužem roku da izvoz nadmaši uvoz.

Komparativna analiza izvoza zemalja regiona

U traženju odgovora na centralno pitanje o kontinuiranom deficitu Bosne i Hercegovine, analiziraće se obujam izvoza zemalja regiona, što se daje u narednom pregledu.

Tabela 5. Ostvarena vrijednost izvoza država regiona po tekućim cijenama u periodu 2010-2013. godine (u milionima US \$)

Države	2009	2010	2011	2012	2013
Bosna i Hercegovina	5.330	6.059	7.129	6.359	6.973
Slovenija	29.059	31.211	36.549	34.430	36.547
Hrvatska	22.388	23.589	26.256	24.539	24.792
Srbija	12.767	14.437	17.305	16.492	20.355
Makedonija	3.544	4.250	5.571	5.042	5.414
Crna Gora	1.447	1.513	1.936	1.767	1.936
Ukupno region bivše SFRJ	74.535	81.059	94.746	88.629	96.017

Izvor: <http://www.unctadstat.aspx> (pristupljeno, 27.6.2015.)

Kao što se vidi iz prethodne tabele, ostvarena vrijednost izvoza Bosne i Hercegovine u posmatranom periodu može se rangirati na četvrto mjesto od posmatranih šest država. Ispred nje su: Slovenija, Hrvatska i Srbija, dok su iza nje Makedonija i Crna Gora. U svakom slučaju, ovi pokazatelji o izvozu zemalja iz bližeg okruženja, treba da pomognu u kreiranju prijedloga mjera za povećanje izvoza iz naše zemlje.

Značaj izvoza zemalja regiona i razvijenih zemalja u međunarodnoj trgovini

Značaj pojedinih država u međunarodnoj trgovini ogleda se u njihovom učešću u ukupnoj svjetskoj trgovinskoj razmjeni. U vezi sa tim i ove informacije su značajne da bi se mogli sagledati rang i značaj izvoza naše zemlje u odnosu na cijeli svijet, te pri tome uvažiti i značaj zemalja regiona i razvijenih zemalja. U tom kontekstu daje se sljedeći tabelarni pregled.

Iz datog pregleda u tabeli 6, može se vidjeti da je učešće Bosne i Hercegovine u ukupnoj međunarodnoj trgovini dosta neznačajno i iznosi svega 0,029%, dok su ispred nje zemlje regiona Slovenija, Hrvatska i Srbija. Četiri razvijene zemlje, SAD, Kina, Japan i Njemačka učestvuju manje od jedne trećine u ukupnom izvozu međunarodnih trgovinskih tokova.

Tabela 6. Učešće izvoza država u ukupnoj međunarodnoj trgovini

Država	%
Bosna i Hercegovina	0,029
Slovenija	0,156
Hrvatska	0,110
Srbija	0,075
Makedonija	0,023
Crna Gora	0,008
SAD	10,010

Japan	4,410
Kina	10,200
Njemačka	7,120
Čad	0,021

Izvor: <http://www.weforum.org>; <http://www.unctadstat.aspx> (pristupljeno, 27.6.2015)

Konkurentnost zemalja u spoljnotrgovinskoj razmjeni

Konkurentnost zemlje na globalnom tržištu mjeri se sa više indikatora, koji u konačnici pokazuju na koji način spoljnotrgovinska razmjena utiče i na njen ekonomski rast i razvoj. Koncept strukturne konkurentnosti definiše spektar drugih, necjenovnih činilaca koji opredjeljuju takmičarsku poziciju ekonomskih subjekata na svjetskom tržištu [<http://www.doiserbia.nb.rs.pdf> (pristupljeno 18.6.2015.)]. S obzirom da se ne mogu kvantificirati svi faktori, u praksi se primjenjuje niz drugih jednostavnijih indikatora. Posebno se izdvajaju: indikator relativnog vanjskotrgovinskog salda koji predstavlja odnos neto izvoza i ukupne vrijednosti vanjskotrgovinske razmjene (izvoz+uvoz) i indeks otkrivenih komparativnih prednosti (*engl. revealed comparative advantage index*) koji predstavlja uprošćeni oblik analize udjela tržišta, *engl. market share*, prilagođen ocjeni konkurentnosti izvoza svakog pojedinog proizvoda. Najfrekventniji oblik ispitivanja izvozne konkurentnosti zasniva se na analizi relativnog učešća države ili određenog izvoznika u saturaciji svjetskog ili regionalnog tržišta. Porast učešća na određenom tržištu indicira jačanje konkurentne pozicije, dok njegov pad indicira slabljenje pozicije konkurentnosti. Najjednostavniji indikator tržišnog učešća jeste *koeficijent penetracije koji predstavlja odnos ukupnog izvoza proizvoda iz države x na tržište države y u apsolutnoj vrijednosti i ukupnog uvoza tog proizvoda na tržištu države y izražen u apsolutnoj vrijednosti*. S obzirom da se u ovom radu razmatra globalna konkurentnost analiziraće se i globalni koeficijent penetracije prezentiran u narednoj tabeli, koji predstavlja odnos ukupnog izvoza određene države i ukupnog svjetskog uvoza. Koeficijent pretvoren u procenente indicira koliki je udio analizirane države u međunarodnoj trgovini.

Tabela 7. Komparativni pregled indikatora konkurentnosti u 2012. godini

Država	BDP p/c Tekuće cijene (u US \$)	Udio izvoza u BDP (u %)	Udio neto izvoza / ukupna spoljtrgovinska razmjena	Udio BDP (PPP) u svjetskom BDP	Globalni koeficijent penetracije Izvoz/svjetski uvoz (u US \$)
BiH	4.481	36,2	-0,244	0,04	0,00029
Slovenija	22.193	84,7	0,033	0,07	0,00156
Hrvatska	12.972	42,2	0,011	0,09	0,0011
Srbija	4.943	41,0	-0,214	0,10	0,00075
Makedonija	4.683	52,6	-0,179	0,03	0,00023
Crna Gora	6.882	38,3	-0,223	0,01	0,00008
SAD	49.922	13,8	-0,108	18,87	0,1001
Japan	46.736	15,7	-0,054	5,57	0,0441
Kina	6.076	27,2	0,054	14,92	0,102
Njemačka	41.513	48,9	0,059	3,85	0,0712
Čad	1.006	42,7	-0,066	0,03	0,00021

Izvor: <http://www.weforum.org>; <http://www.unctadstat.aspx> (pristupljeno, 27.6.2015)

Kao što se vidi u tabeli 7, Bosna i Hercegovina ima najniži BDP/pc u odnosu na zemlje regiona, kao i da države regiona imaju dosta nisku konkurentnost u odnosu na napredne ekonomije, što se manifestuje sa dosta malim učešćem u ukupnoj svjetskoj trgovini, što je predstavljeno putem indikatora koeficijenta penetracije. Evidentno je da države Kina i SAD sa učešćem u ukupnoj svjetskoj trgovini od 10,2% zauzima leadersku poziciju, dok drugu poziciju zauzima SAD sa učešćem od 10,01%. Među državama regiona, države Slovenija i Hrvatska imaju povoljnije učešće u ukupnoj međunarodnoj trgovini u odnosu na ostale četiri regionalne ekonomije.

U odnosu na SAD, Japan i Njemačku, BDP/pc u BiH je devet do jedanaest puta manji. Ovaj indikator odražava razinu ekonomske razvijenosti pojedine zemlje i dostignuti životni standard svake države. Isto tako, indikator učešća izvoza u BDP-u zemlje pokazuje razinu međunarodne razmjene, koji u BiH iznosi 36,2%. Pri ovome mora se imati vidu da je ukupan BDP na dosta niskoj razini u Bosni i Hercegovini.

Indikator udio neto izvoza u ukupnoj spoljnotrgovinskoj razmjeni BiH pokazuje njenu veoma nisku razinu konkurentnosti, kao i udio njenog BDP-a u svjetskom BDP-u. Ista je situacija i sa globalnim koeficijentom penetracije koji se izračunava iz odnosa izvoza zemlje i ukupnog svjetskog uvoza.

Analiza faktora konkurentnosti BiH ekonomije

Globalna kriza koja traje od 2008-e godine pa sve do današnjeg dana, prolazi kroz različite faze pojedinih ekonomija, a posljedice u svim ekonomijama su smanjenje ekonomskih aktivnosti, porast nezaposlenosti, smanjenje obujma vanjskotrgovinske razmjene, i u konačnici pad životnog standarda. Već duži niz godina Svjetski ekonomski forum istražuje koji faktori najviše determiniraju konkurentnost pojedinih ekonomija. U tom kontekstu se u narednom pregledu daje učešće pojedinih faktora koji opredjeljuju konkurentnost Bosne i Hercegovine.

Tabela 8. Faktori koji najviše utiču na nizak nivo konkurentnost Bosne i Hercegovine, prema Izvještaju WEF-a 2013-2014.

Red. br.	Faktori	%
1.	Pristup finansiranju	17,2
2.	Politička nestabilnost	11,9
3.	Porezne stope	11,7
4.	Vladina nestabilnost/dobri potezi	11,5
5.	Inflacija	11,1
6.	Porezni propisi	7,2
7.	Neefikasnost državne administracije	6,4
8.	Propisi strane valute	4,9
9.	Korupcija	3,8
10.	Restriktivni radni propisi	3,2
11.	Nedovoljni kapaciteti inovativnosti	2,8
12.	Oskudna radna etika u državnoj radnoj snazi	2,7
13.	Neadekvatno obezbjeđivanje infrastrukture	2,3
14.	Kriminal i krađe	1,7
15.	Neadekvatna educiranost radne snage	0,9
16.	Oskudna zdravstvena zaštita	0,5
17.	Ukupno	100

Izvor: <http://www.weforum.org> (pristupljeno, 26.6.2015.)

Iz prezentiranog pregleda proizlazi da na nizak nivo konkurentnosti bosanskohercegovačke privrede najviše utiču otežan pristup finansijskim sredstvima za kreditiranje, politička nestabilnost, visoke porezne stope i vladina nestabilnost.

Komparativna analiza konkurentnosti država regiona i selektiranih država

Komparativni pregled Indeksa globalne konkurentnosti (GCI) po stubovima konkurentnosti po državama regiona bivše države i u komparaciji sa selektiranim državama koje su u vrhu po rangi konkurentnosti i na dnu po izvještaju WEF-a (2013-2014.) prezentira se u tabeli 8. Tih dvanaest stubova su: 1. institucije; 2. infrastruktura; 3. makroekonomska stabilnost; 4. zdravstvo i osnovno obrazovanje; 5. visoko obrazovanje i stručna obuka; povećanje efikasnosti; 6. efikasnost tržišta roba; 7. efikasnost tržišta rada; 8. Razvoj finansijskih tržišta; 9. tehnološka spremnost; 10. veličina tržišta rada, inventivnost i sofisticiranost faktora; 11. poslovna sofisticiranost; 12. inovativnost.

Tabela 9. Komparativni pregled Indeksa globalne konkurentnosti (GCI) po stubovima konkurentnosti po državama regiona i u komparaciji sa selektiranim državama, prema Izvještaju WEF-a 2013-2014. godine

<i>Elementi</i>	<i>BiH</i>	<i>Slove -nija</i>	<i>Hrvat- ska</i>	<i>Srbija</i>	<i>CG</i>	<i>Make- donija</i>	<i>SAD</i>	<i>Japan</i>	<i>Nje- mačka</i>	<i>Kina</i>	<i>Čad</i>
GCI	87	62	75	101	67	73	5	9	4	29	148
Osnovni zahtjevi	81	37	61	106	68	70	36	28	9	31	147
I stub	71	68	93	126	52	60	35	17	15	47	147
II stub	83	36	42	90	70	86	15	9	3	48	148
III stub	104	53	68	136	112	59	117	127	27	10	56
IV stub	46	17	66	69	37	79	34	10	21	40	148
Povećanje efikasnosti	89	62	68	92	72	76	1	10	8	31	146
V stub	63	25	51	83	50	76	7	21	3	70	145
VI stub	104	62	111	132	64	44	20	16	21	61	147
VII stub	88	106	114	119	58	79	4	23	41	34	128
VIII stub	113	131	78	115	59	62	10	23	29	54	139
IX stub	73	33	45	60	49	67	15	19	14	85	147
X stub	98	83	74	69	135	109	1	4	5	2	115
Ino-faktori	89	49	80	125	70	94	6	3	4	34	144
XI stub	110	58	88	137	89	100	6	1	3	45	147
XII stub	63	40	79	112	54	86	7	5	4	32	139

Izvor: <http://www.weforum.org> (pristupljeno, 26.6.2015.)

Kao što se vidi, Republika Slovenija, kao jedna od nastalih država iz bivše zajedničke države, po indeksu globalne konkurentnosti (GCI) rangirana je na 62 mjestu, dok je Bosna i Hercegovina rangirana na 87 mjestu. Situacija je skoro pa ista u pogledu svih dvanaest stubova konkurentnosti. Kretanje pojedinih indikatora konkurentnosti daje se u narednom pregledu.

ALTERNATIVE-ARGUMENTI ZA RJEŠENJE

Na osnovu prethodne analize predložena su moguća rješenja da se deficit u spoljnotrgovinskoj razmjeni smanji, na temelju reindustrijalizacije i porasta izvoza proizvoda sa većom dodajnom vrijednošću, što u konačnici predstavlja pretpostavku ekonomskog rasta u BiH. Sinteza indikatora o spoljnotrgovinskoj trgovini Bosne i Hercegovine daje se u narednom pregledu.

Na osnovu sintetiziranih indikatora iz tabele 10, može se zaključiti da Bosna i Hercegovina u analiziranom periodu ima velikih problema u međunarodnoj trgovini i ekonomskom rastu. Uključivanje BiH u međunarodne trgovinske tokove i podizanje ekonomskog rasta podrazumijeva donošenje više strukturalnih odluka, kako bi se deficit u spoljnotrgovinskoj razmjeni sveo u razumne okvire i podigla stopa ekonomskog rasta. Ukoliko se to ne desi, Bosna i Hercegovina će svakim danom biti visoko ovisna od drugih proizvođača i drugih zemalja, kako regiona, tako i cijelog svijeta.

Tabela 10. Sinteza indikatora spoljnotrgovinske razmjene BiH

INDIKATOR	VRIJEDNOST INDIKATORA
Prosječna razmjena 2009-2014.godina, mld.KM	22.198
Prosječan izvoz 2009-2014.godina, mld.KM	7.840
Prosječan uvoz 2009-2014.godina, mld.KM	14.345
Prosječan deficit 2009-2014.godina, mld.KM	6.498
Prosječna stopa rasta spoljotrg.razmjene 2009-2014.	7 %
Prosječna stopa rasta izvoza 2009-2014	10 %
Prosječna stopa uvoza 2009-2014	6 %

Udio neto izvoza u ukupnoj spoljnotrg.razmj.,2012.god.	-0,244 %
Prosječna stopa pokrivenosti uvoza BiH	54,4 %
Učešće izvoza BiH u ukup.izv. međunar.trg. 2012.godina	0,029 %
BDP/pc u US \$ u 2012.godini	4.481
Udio izvoza u BDP BiH, 2012.godine	36,2 %
Udio BDP BiH u svjetskom BDP, 2012.godine	0,04 %
Globalni indeks penetracije BiH, 2012.godine	0,00029

Izvor: Pokazatelji iz prethodnih tabela

Prethodne aktivnosti organa Bosne i Hercegovine

Obnova bh ekonomije koja se temelji na izvoznom modelu ekonomskog rasta zahtijeva uporednu izgradnju infrastrukturnog modela koji treba biti u funkciji prvog. To je i razumljivo jer bosanskohercegovačko tržište nema veliku apsorpcionu moć, te je nužno tražiti nova tržišta van njenih granica, uz prethodnu reindustrijalizaciju proizvodnih kapaciteta. Tu nastaje problem bosanskohercegovačkog proizvođača za izlazak na druga tržišta. Nepostojanje izgrađene infrastrukture, oni postaju nekurentni i nesposobni da se bore na probirljivom tržištu CEFTA, EFTA i EU. Postavlja se pitanje: šta je to infrastruktura koja treba biti u funkciji naših izvoznika. Pravila igre na EU tržištu, regulirana su kroz 34 Direktive, a Bosna i Hercegovina je prihvatila svega njih sedam, što čini infrastrukturu kvaliteta izvoznih kompanija. Na njoj treba odmah započeti izgradnju na razini države, a možda bi ove aktivnosti oko izgradnje infrastrukture trebale biti cilj ciljeva Bosne i Hercegovine, odnosno jačanje infrastrukture kvaliteta u cilju podizanja izvozne sposobnosti i konkurentnosti bh preduzeća na tržištu EU.

Da bi se proizvod iz Bosne i Hercegovine stavio na tržište Evropske unije bosanskohercegovačka poduzeća moraju koristiti usluge tijela za ocjenjivanje usklađenosti iz EU (notified body), a također je potrebno imati i ovlaštenog predstavnika u EU. Zbog neizgrađene infrastrukture kvaliteta u Bosni i Hercegovini ovi zahtjevi u značajnoj mjeri povećavaju troškove bh preduzeća i iziskuju dodatno vrijeme u cjelokupnom procesu, što ih stavlja u lošiju poziciju od proizvođača u EU. Suštinski preduslov da bi se eliminisali troškovi koje zahtijevna tehnička regulativa EU stavlja pred kompanije iz Bosne i Hercegovine je upravo harmonizacija domaće tehničke regulative sa regulativom EU. Sklapanjem **Sporazuma o ocjenjivanju usklađenosti i prihvatanju industrijskih proizvoda, takozvani ACAA sporazum**, bosanskohercegovački proizvođači mogli bi **koristiti usluge domaćih tijela za ocjenjivanje usklađenosti** i ne bi imali potrebe za angažovanjem ovlaštenog predstavnika u EU. Na ovaj način znatno bi se smanjili troškovi i pružila bi se značajna podrška preduzećima koja svoje proizvode plasiraju na tržište EU. Preduvjeti za sklapanje ACCA sporazuma bilo koje zemlje sa EU su *da postoji adekvatan sistem infrastrukture kvaliteta na polju akreditacije, standardizacije, mjeriteljstva, ocjenjivanju usklađenosti i nadzora nad tržištem*. Pored toga, potrebno je da se u domaće zakonodavstvo preuzme pravna stečevina EU u dijelu zakonodavstva za koji se sklapa ACAA sporazum. Također je potrebno *da jedna državna institucija koordinira sve aktivnosti i bude adresa preko koje će se ostvarivati kontakti sa Evropskom komisijom i realizirati njihovi zahtjevi. Obično je ovaj koordinator aktivnosti Sektor za unutrašnje tržište pri ministarstvu za ekonomiju, ili pak ministarstvu vanjske trgovine*. Nakon ispunjenja ovih uslova i potpisivanja ACCA sporazuma nadležne državne institucije mogu imenovati tijela *za ocjenjivanje usklađenosti čiji nalazi su priznati na teritoriji EU*. Tako, na primjer, u cilju sklapanja ACCA sporazuma sa EU, Alžir, Egipat, Maroko, Tunis, Palestina, Ukrajina, Jordan rade na usklađivanju svoje infrastrukture kvaliteta i nalaze se u različitim fazama ispunjenja zahtjeva EU.

Potpisivanjem ACAA sporazuma za pojedine grupe bosanskohercegovačkih proizvoda poboljšala bi se situacija s izvozom tih sektora u zemlje EU, a samim tim bi se ojačala njihova konkurentnost. Također, to bi doprinijelo boljoj konkurentnosti i većem obimu poslovnih aktivnosti (reindustrijalizacija) domaćih preduzeća na tržištu EU, koje predstavlja najznačajnijeg bh vanjskotrgovinskog partnera. Relevantnost ovoga modela posebno je značajna zbog činjenice da je dinamika približavanja Bosne i Hercegovine Evropskoj uniji veoma spora, te da njen ulazak u Evropsku uniju neće biti ostvaren u kratkom roku. Ovakva situacija preduzeća iz Bosne i Hercegovine dovodi ih u poziciju da trpe posljedice političke neefikasnosti, i zbog toga evropskim tijelima za ocjenjivanje usklađenosti ona plaćaju skupe usluge certificiranja svojih proizvoda, a samim tim postaju manje konkurentna na jedinstvenom evropskom tržištu i ostvaruju manje ekonomske benefite.

Pored toga, potrebno je jačati konkurentnost i ostalih sektora, mimo ACCA sporazuma, radi poboljšanja pozicije domaćih preduzeća, kako na bosanskohercegovačkom, tako i na regionalnom i međunarodnom tržištu, posebno na tržištu EU. Da bi se to postiglo potrebno je infrastrukturu kvaliteta u Bosni i Hercegovini podići na veći nivo, u skladu sa savremenim evropskim i svjetskim trendovima. Sljedeća mjera u tom kontekstu je izrada i implementacija **Strategije infrastrukture kvaliteta u našoj zemlji koja bi obuhvatila aktivnosti na izradi legislativne (dogradnja postojeće i izrada nove) i infrastrukture kvaliteta (laboratorije, tijela za certificiranje, inspeksijska tijela. Strategija bi trebala dati odgovor o najefikasnijem načinu razvoja infrastrukture kvaliteta u Bosni i Hercegovini.** Bez rješavanja pitanja infrastrukture kvaliteta u našoj zemlji, domaća poduzeća će i dalje funkcionisati u poslovnom ambijentu koji ne doprinosi jačanju njihove konkurentnosti i njihovoj izveznoj opredjeljenosti, posebno na regionalno i tržište EU. Dakle, da bi Bosna i Hercegovina u što moguće većoj mjeri iskoristila potencijale slobodne trgovine sa EU, mora neminovno provesti unilateralnu harmonizaciju vlastite tehničke regulative sa regulativom EU, što je od suštinske važnosti i za trgovinu unutar CEFTA-e. Konsekventno, u narednom periodu možemo očekivati još veći vanjskotrgovinski deficit i veće posljedice po ekonomiju Bosne i Hercegovine i blagostanje građana.

Hitne mjere i aktivnosti

Hitne mjere (mjere u kratkom roku), koje Bosna i Hercegovina treba da poduzme su sljedeće:

- a) Kontrola kvaliteta ulaska roba iz inozemstva na tržište Bosne i Hercegovine;
- b) Otpočeti sa reindustrijalizacijom BiH;
- c) Uvesti neku vrstu zaštite domaće proizvodnje kroz nametanje raznih dažbina na uvezenu robu;
- d) Definirati spoljnotrgovinsku politiku Bosne i Hercegovine;
- e) Dograditi i olabaviti postojeći valutni režim kroz utvrđivanje realnog tečaja KM i
- f) Izraditi sektorske razvojne strategije na temelju raspoloživih resursa BiH.

Mjere i aktivnosti u srednjem roku

Mjere i aktivnosti koje organi Bosne i Hercegovine trebaju poduzeti u srednjem roku su sljedeće:

- a) Spoljnotrgovinsku politiku kreirati kao izveznu orijentaciju preduzeća Bosne i Hercegovine kroz reindustrijalizaciju iz sljedećih sektora: energetski sektor (voda, ugalj i vjetar), drvni sektor, metalni sektor, poljoprivredno-prehrambeni sektor;
- b) Razviti mehanizme podsticaja razvoja preduzeća iz navedenih sektora;
- c) Razviti mehanizme kontrole kvaliteta ulaska proizvoda na bosanskohercegovačko tržište;
- d) Devizni tečaj domaće valute svesti u realne okvire i
- e) Reformisati fiskalni sistem u cilju smanjenja troškova proizvodnje domaćih preduzeća kako bi se postigla veća razina konkurentnosti na ino-tržištu.

Mogući efekti predloženih rješenja

Očekivani efekti od predloženih mjera koje bi organi Bosne i Hercegovine poduzeli su sljedeći:

- a) Intezivnije pokretanje, odnosno reindustrijalizacija domaće proizvodnje i intezivniji izlazak bosanskohercegovačkih proizvoda na vanjsko tržište;
- b) Stvaranje bosanskohercegovačkih brendova koji će biti prepoznati na tržištu regiona i tržištu EU;
- c) Otvaranje novih radnih mjesta i smanjenje stope nezaposlenosti;
- d) Jačanje socijalnog sektora i intezivnija inkluzija ovisnih pojedinaca u Bosni i Hercegovini;
- e) Kontinuiran rast trgovinskog suficita;
- f) Povećanje učešća izvoza u kreiranju BDP-a na razini razvijenih zemalja i
- g) Razvijati i promovirati koncept izvozne zemlje, a ne uvozne.

ZAKLJUČAK

Stanje Bosne i Hercegovine u spoljnotrgovinskoj razmjeni, već duži niz godina je u izuzetno nepovoljnom položaju, što u konačnici ima nisku stopu ekonomskog rasta. U poređenju sa zemljama iz bližeg okruženja, zemlje koje su nastale iz zajedničke države, BiH po pojedinim kriterijima se nalazi na četvrtom mjestu. Iza su samo Makedonija i Crna Gora. Razvoj Bosne i Hercegovine, mjereno stopom ekonomskog rasta, od 2008-e godine i nastanka globalne ekonomske krize pokazuje trend opadanja, pa čak i negativne stope ekonomskog

rasta. Međutim, u poređenju sa drugim zemljama, na koje se takođe reflektira globalna ekonomska kriza, situacija je mnogo povoljnija. Niska i negativna stopa ekonomskog rasta temelji se na visokoj stopi nezaposlenosti, precijenjenom tečaju domaće valute, kriminalnoj tranziciji odnosno privatizaciji domaćih kompanija, gašenju proizvodnih kompanija, neiskorištenim prirodnim resursima Bosne i Hercegovine, siva ekonomija, korupcija, a posebno na vanjskotrgovinskoj razmjeni i više od 15 godina ostvarenim deficitima. Deficit je naše zemlje u posljednjih 15 godina narastao na više od 100 milijardi KM. Uvoz bez bilo kakve kontrole je u stalnom porastu. Ovo stanje je moguće korigirati, sa otpočinjanjem reindustrijalizacije, izgradnje infrastrukture kvaliteta, te povećanje izvoza proizvoda sa većom dodajnom vrijednošću i povećanje spoljnotrgovinske razmjene.

LITERATURA

- [1] Andrijanić, I.: *Vanjska trgovina: kako poslovati s inozemstvom*, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Mikrorad, Zagreb, 2001.
- [2] Babić, M., Babić, A.: *Međunarodna ekonomija*, V. dopunjeno i izmijenjeno izdanje, „MATE“ d.o.o., Zagreb, 2000.
- [3] Blanchard, O.: *Makroekonomija*, 5. izdanje, „MATE“, Zagreb, 2011.
- [4] Kandžija, V., Cvečić, I.: *Ekonomika i politika Europske unije*, Ekonomski fakultet Sveučilišta u Rijeci, Rijeka, 2011.
- [5] Pertot, V., Sabolović, D.: *Međunarodna trgovinska politika: tržišna intervencija u međunarodnoj razmjeni*, II izmijenjeno i dopunjeno izdanje, Narodne novine, Zagreb, 2004.
- [6] *Robna razmjena BiH sa inostranstvom*, tematski bilten, Agencija za statistiku BiH, Sarajevo, 2012.
- [7] Bilteni CB BiH od 2008-2014.
- [8] Izvještaji Vanjskotrgovinske komore BiH od 2009 do 2015. (I-III)

Internet izvori:

- [9] <http://www.unctadstat.aspx>
- [10] <http://www.wto.org>
- [11] <http://www.ilo.org.pdf>
- [12] <http://econ.brown.edu>
- [13] <http://www.fzs.ba.pdf>
- [14] <http://blog.lib.umn.edu.jpg>
- [15] <http://hdr.undp.org>
- [16] <http://www.data.worldbank.org>
- [17] <http://www.bhas.ba.pdf>
- [18] <http://cbbh.ba.pdf>
- [19] <http://www.legacy.intracen.org.asp>
- [20] <http://www.dep.gov.ba.pdf>
- [21] <http://www.dei.gov.ba>
- [22] <http://www.stat.wto.org>
- [23] <http://www.epp.eurostat.ec.europa.eu>
- [24] <http://www.oecd.org.pdf>
- [25] <http://unctadstat.unctad.org>
- [26] <http://www3.wefforum.org>
- [27] <http://www.cia.gov.ba>
- [28] <http://europa.eu/> EUROPA-Europska Unija
- [29] [http://eurostat-Vanjska trgovina](http://eurostat-Vanjska%20trgovina)
- [30] <http://www.wikipedia.org>
- [31] <http://www.efri.uniri.hr.pdf>
- [32] <http://www.weforum.org>
- [33] <http://www.forbes.com>
- [34] <http://www.scribd.com>